

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

УДК 37.017

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287900>

Наталія Султанова, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки та психології

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

У статті через призму соціальної значущості для суспільства розкрито феномен насильства над дітьми в сім'ї з точок зору психологічного, соціологічного й антропологічного підходів; жорстоке поводження з дітьми представлено як широке інтегративне поняття, що включає насильство, агресивні дії та всі інші форми поводження з дітьми, які принижують їхню людську гідність, порушують права, не задовольняють принаймні базові потреби. Констатовано наявність складнощів, що перешкоджають реалізації продуктивної системи соціальної профілактики сімейного насильства. Доведено необхідність кваліфікованої допомоги дітям, які стали жертвами домашнього насильства. Розкрито зміст та мету соціальної профілактики насильства над дітьми у сім'ях на трьох рівнях її проведення: первинному, вторинному, третинному. Окреслено ресурси розвитку і вдосконалення профілактичної діяльності щодо попередження сімейного насильства та перешкоди на цьому шляху.

Ключові слова: соціальна профілактика; насильство над дітьми; домашнє насильство; соціальна робота; соціальна педагогіка; попередження; подолання; жорстоке ставлення до дітей.

Лит. 13.

Natalia Sultanova, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy and Psychology Department,
Vasyl Sukhomlynskiy National University of Mykolayiv

SOCIAL PREVENTION OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN IN THE FAMILY: PROBLEMS AND SOLUTIONS

The article reveals the phenomenon of violence from the perspective of psychological, sociological and anthropological approaches through the prism of social significance for society. Child abuse is presented as a broad integrative concept that includes violence, aggressive actions and all other forms of treatment of children that degrade their human dignity and violate rights and do not satisfy at least basic needs.

It has been established that there are difficulties that prevent the implementation of a productive system of social prevention of family violence. The need for qualified assistance to children who have become victims of domestic violence, specialists in the field of social work, social pedagogues, psychologists, etc. has been proven. Conclusions were made that the effectiveness of preventive measures to prevent harsh treatment of children, overcoming the consequences of domestic violence will be facilitated by a number of measures, the key of which are: improvement of regulatory and legal support for social protection of victims of family violence and effective mechanisms of legal regulation of child treatment norms, development objective criteria for assessing the well-being of the family and the risks of a harsh attitude towards one's children and ensuring a conscious responsible attitude towards the birth and upbringing of children.

Keywords: social prevention; violence against children; domestic violence; social work; social pedagogy; prevention; overcoming; harsh treatment of children.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні пертурбації в країні, що відбуваються разом із військовим станом, сприяють перенесенню акцентів із внутрішньо сімейних зобов'язань на несімейні, такі як політичне життя та матеріальне благополуччя родин. Як наслідок, батьки зазнають значного психологічного навантаження, що не може не позначитися на трансформації інституту сім'ї та дитинства у бік деструкції і появи таких соціально-критичних проблем у нашому суспільстві, як сімейне чи домашнє насильство.

Такі сім'ї, де превалює споживачське ставлення до повноцінного життя дітей, нехтування морально-етичними нормами і загальносімейними принципами щодо їхнього виховання, прояву любові та поваги

до них, а також негативний конфліктний стиль життєвих взаємовідносин призводить до низької чи взагалі відсутності педагогічної культури, виховних ресурсів, соціальної безпритульності дітей і, як наслідок, до жорстокого поводження з ними. Ризик скоєння насильства над дітьми у неблагополучних сім'ях викликає також духовна обмеженість, низький рівень моральної культури батьків, примітивізм життєвих потреб сімей, втрати цінностей благополуччя своїх дітей, їхнього повноцінного розвитку та самореалізації.

Як відомо, насильство, жорстокість і агресія тривалий час є об'єктом дослідження не одного науково-теоретичного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників і

вчених проблеми насильства в сім'ях та його запобігання представлено крізь призму теоретико-методологічних аспектів протидії насильству (І. Бандура, А. Галай, С. Гречанюк, Н. Шамрук та ін.); умов та причин виникнення насильства в сім'ях (Т. Гончарова, А. Мірошниченко, В. Огоренко, Т. Перцева та ін.); соціально-педагогічних аспектів подолання та профілактики насильства (О. Бандурка, О. Доукіна, Ж. Петрочко, В. Ролінський, І. Трубавина, Н. Щербак та ін.); соціальної профілактики жорстокого поводження з дітьми в неблагополучних сім'ях та подолання жорстокого ставлення до дітей (І. Дубровінська, Н. Заверико, О. Караман, Л. Коваль, Л. Кононенко, К. Левченко, В. Оржеховська та ін.) тощо.

Ці та інші питання, пов'язані з першопричинами агресії в сім'ях та жорстокого ставлення до дітей, що проявляється через насильство, розглядаються з точки зору вже наявних підходів у зарубіжних дослідженнях, представлених у роботах Р. Беркса, Г. Кемпа (1962), Л. Шермана (1984), а також Р. Джіллеса, Л. Лермана та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій з різних напрямів репрезентованого питання, констатуємо недостатність уваги до проблеми попередження наслідків деформації особистості дитини, яка стала жертвою домашнього насильства та соціальної профілактики жорстокого ставлення до дітей.

Метою статті є розкриття феномену насильства над дітьми в сім'ях та науково-теоретичне обґрунтування соціально-профілактичних заходів щодо його попередження.

Мету конкретизовано у таких **завданнях**: вивчити сучасний стан дослідження проблеми та її актуальності на сучасному етапі; розкрити феномен насильства над дітьми в сім'ї з точок зору психологічного, соціологічного й антропологічного підходів; схарактеризувати прояви і причини жорстокого ставлення до дітей; дослідити складнощі, що перешкоджають реалізації системи соціальної профілактики сімейного насильства; розкрити зміст та мету соціальної профілактики насильства над дітьми у сім'ях; окреслити ресурси розвитку і вдосконалення профілактичної діяльності.

Розв'язання поставлених завдань зумовило використання таких **методів дослідження**: аналіз наукових та наративних джерел з проблеми дослідження; спостереження за сучасними сім'ями щодо характеру відносин і виховання своїх дітей; співбесіди з соціальними працівниками, психологами, вчителями щодо наявності перешкод розв'язання проблеми насильства в сім'ях, у тому числі неблагополучних, ресурсів їх подолання у сучасному суспільстві із залученням органів освіти та соціального захисту дітей.

Виклад основного матеріалу. Представники різних наукових шкіл інтерпретують насильство,

його види та причини відповідно до точки зору, з якої вони розглядають цей феномен. Наявні теорії дають можливість вивчити і пояснити окремо взятий аспект проблеми. Узагальнюючи наукові розвідки вчених-психологів, педагогів, можна виділити кілька підходів до визначення (розуміння) насильства. Представимо їх через соціологічний, психологічний та антропологічний підходи.

Так, соціологічний підхід до розкриття першопричин і проявів агресії та насильства базується на розгляді соціальних умов, в яких відбувається життєдіяльність людини. Так, наприклад, Еміль Дюркгейм за результатами наукових розвідок дійшов до висновків, що суспільна свідомість тяжіє над індивідуальною і змушує нас робити певні вчинки. Насильство він розглядає також як прояв суспільної свідомості, під впливом якої людина здійснює ті чи ті вчинки. Згідно з його баченням, насильство проявляється у неможливості чи нездатності окремої людини опиратися свідомості суспільства. Послідовники соціологічного підходу та "теорії соціальної причинності особливо концентрують увагу на культурних нормах, які провокують насильство, на патріархальній соціальній структурі, яка сприяє домінуванню чоловіків, які асоціюються з носіями агресії і насильства" [4, 231].

Інша точка зору представлена з погляду психологічного підходу Е. Фроммом. Він розглядав агресію як: "дії, які завдають (або мають намір завдати) шкоди іншій людині, тварині чи неживому об'єкту... Усі її різні форми, які ми можемо спостерігати, передбачають бажання підпорядкувати іншу людину своїй владі, зробити її безпорадним об'єктом власної волі..." [13, 112]. Е. Фромм зазначає, що бажання принизити людину, поневолити, є лише засобом досягнення головної мети – змусити людину страждати, оскільки, як каже Фромм, "немає більшої влади, ніж примус її страждань" [там само].

Щодо психологічного, одним із перших розуміння проблеми насильства сформулював З. Фройд. На його думку, агресія є проявом властивих людині первинних інстинктів, між якими існують перманентні суперечності, які, зі свого боку, закладають основи внутрішньої напруги та її перетворення на насильство та агресію безпосередньо [7]. Агресію З. Фройд спочатку ототожнював з активністю людини, проте пізніше розвів ці поняття, акцентуючи увагу на тому, активність є лише характерною ознакою агресивної поведінки.

Антропологічний підхід до розуміння насильства та агресії є баченням причин соціальної поведінки індивіда з точок зору генетично зумовлених передумов. Адже агресія – це природний інстинкт людини і тварин. Проте на відміну від тварин людина володіє розумом і раціональністю, і наявність цих характеристик не гарантують контроль нею агресії та агресивних дій.

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Оскільки дослідження цієї проблеми торкаються багато галузей наук, що мають на меті вивчити феномен жорстокого поводження з дітьми, – юриспруденція, соціологія, девіантологія, психологія – у літературних і нарративних джерелах можна знайти низку значень та термінів, що позначають сутність цього феномену. Проте уніфікованої термінології у вітчизняній соціальній та психолого-педагогічній науці нема. До цього не можна ставитися однозначно негативно, оскільки вони розглядають його крізь призму предмета своєї науки, доповнюючи взаємозалежні визначення специфічним відповідно до галузі знань змістом.

Так, у соціально-психолого-педагогічній літературі проблему жорстокого ставлення до дітей, агресії до них та насильства розкривають через призму соціальної значущості для суспільства. Адже будь-яке насильство над особистістю “є психотравмуючим фактором, який здатен породити істотний дисбаланс між станом внутрішніх адаптаційних механізмів та зовнішніми викликами, що несе життєва ситуація” [1, 10].

У довідкових джерелах насильство характеризується як “дії однієї чи декількох осіб стосовно іншої людини, які порушують громадянські її права та свободи або які призводять до фізичного, психічного чи морального страждання” [10, 104].

Насильство може виступати як один із ускладнених проявів агресії людини, тобто вони мають певний взаємозв'язок або співвідношення. Проте ці поняття не абсолютно тотожні. Агресія є більш широким за тлумаченням та складним феноменом деструктивної поведінки. Розкриваючи сутність феномену агресії, важливо підкреслити її два види, що відокремлені різними причинами: агресія “як емоційна мета заподіяти шкоду іншому, і як засіб досягнення певної іншої мети” [6, 55].

Ще ширшим поняттям є “жорстоке поводження”, адже така дефініція включає насильство, агресивні дії та всі інші форми поводження, яке принижує людську гідність [5, 23].

У тлумачному словнику із соціальної роботи та соціальної педагогіки жорстоке поводження з дітьми розкрито у значенні “будь-якої форми фізичного, психічного, сексуального або економічного та соціального насильства над дитиною у сім'ї або поза нею” [10]. Наголошуючи на необхідності визначення жорстокого поводження з дітьми в сім'ї як соціальної проблеми, необхідно зауважити, що багато випадків насильства над дітьми залишаються нерозкритими. Це стосується виховання дітей у сім'ї у формі тілесного, фізичного покарання, а також ситуацій, коли вони стають свідками прояву агресії у відносинах батьків. Ускладнює з'ясування причин та проявів жорстокого поводження з дітьми те, що офіційні дані, пов'язані з жорстоким поводженням у сім'ї, практично недоступні.

Враховуючи, що жорстоке поводження з дітьми ми розглядаємо у статті крізь призму сімейного домашнього насильства, означений феномен сучасного суспільства розкриємо як “систематично повторювані акти фізичного, психологічного, сексуального, економічного впливу на близьких людей, які вчиняють проти їх волі з метою отримання влади і контролю над ними” [1, 13].

Тобто це ситуації систематичного характеру, в яких один член сім'ї через викликання почуття страху і залякування намагається керувати поведінкою та емоціями інших членів родини.

Серед наслідків насильства над дитиною та багаторазового жорстокого ставлення до неї є соціально зумовлені проблеми, що позначаються деформаціями можливостей дитини будувати соціальні відносини, складнощами соціальної комунікації через агресивну або ригідну поведінку, унеможливленням повноцінної соціальної адаптації й соціалізації тощо.

Це актуалізує потребу в наданні кваліфікованої допомоги дітям, які стали жертвами домашнього насильства. Робота фахівців включає комплекс методів, спрямованих на надання допомоги з попередження загрози здоров'ю та життю, сприяння гармонізації внутрішньо сімейних відносин і відновлення соціального повноцінного функціонування сім'ї.

Така комплексна робота передбачає соціальний захист дітей із групи ризику та жертв насильства, а також його соціальну профілактику на рівнях сім'ї і суспільства загалом. Остання, зі свого боку, має бути представлена як цілісна система кваліфікованих дій та впливу, яка базується на чітко сформульованих принципах і теоретико-методологічних засадах. Комплексність і системність заходів передбачає функціональну спрямованість системи соціальних установ на профілактичну роботу не лише з дітьми, а й з різними групами населення, безпосередньо з членами сімей, вчителями та іншими особами, які взаємодіють і оточують дітей. У сфері протидії жорстокому поводженню з дітьми ключовим моментом є створення міждисциплінарних команд (команди мають включати всіх фахівців, які мають значення у подоланні проблеми), а також створення більш ефективної системи доведення повідомлень про виявлені випадки жорстокого поводження з дітьми в сім'ях до правоохоронних та соціально-захисних органів.

Ефективність соціально-профілактичних заходів щодо попередження сімейного насильства над дітьми та подолання її наслідків зумовлюється комплексним підходом і передбачає реалізацію видів: первинної, вторинної та третинної.

На попередженні віктимної поведінки дітей у сім'ї зосереджені профілактичні заходи на первинному рівні. Ключовий акцент робиться на формуванні емоційної рівноваги, критичного мислення,

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

навичок самостійного прийняття рішень в умовах ризику насильства й оцінювання ситуації. На допомогу фахівцю доцільними будуть методи інформування, навіювання, переконання, консультування, ігрові методи, із підлітками – “рівний рівному”, тренінгові форми роботи, ділові та рольові ігри, перегляд спеціалізованих фільмів та інші. На цьому рівні надзвичайно корисною є просвітницька робота з батьками щодо превенції жорстокого поводження з дітьми, а також соціально-профілактичні програми, що сприяють зниженню рівня сімейного стресу та поліпшенню внутрішньо сімейної атмосфери загалом.

Вторинна соціальна профілактика передбачає ранню інтервенцію задля виявлення початкових стадій дезадаптивної поведінки батьків в умовах конфліктів, стресу та віктимізації дітей у сім'ї. На цьому етапі вже постає необхідність втручання та надання психосоціальної допомоги і підтримки постраждалим від насильства дітям, а також батьківській родині з метою їхньої соціальної реабілітації, зміни поведінки, формування відповідальності за її наслідки та за жорстоке поводження з дітьми.

Третинна соціальна профілактика спрямована на попередження рецидивів жорстокого ставлення до дітей через соціальне навчання і контроль сімей, відновлення батьківської компетентності та нормалізації відносин у родині зокрема. На цьому рівні профілактики сімейного насильства дієвими виступають активізація внутрішньо особистісних ресурсів постраждалої дитини для відновлення здатності до повноцінної життєдіяльності, організація соціального навчання життєво важливих навичок захисту і протидії жорстокому поводженню у сім'ї та соціальному оточенню дитини, сприяння усвідомленню жертвою насильства власних ресурсів й можливостей для самоактуалізації та повернення у звичайне соціальне середовище.

Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми дітьми задля попередження їхньої віктимізації у сім'ях та з тими з них, які зазнали жорстокого ставлення до себе та насильницького впливу, полягає у наданні їм у рамках соціально-профілактичної допомоги різних її видів: інформаційної (надання інформації про права та обов'язки, доступні копінг стратегії та способи їх реалізації); посередницької (налагодження зв'язків, гармонізація відносин); просвітницької (озброєння знаннями, формування необхідних навичок і умінь, підвищення психологічних, педагогічних та соціальних компетенцій); супроводжувальної та реабілітаційної (відвідування дитини у сім'ї, у виховній установі, відновленні її соціальних ролей та здатності до повноцінної життєдіяльності в суспільстві).

Отже, для дітей передбачена система соціально-профілактичних заходів у вигляді допомоги, підтримки, соціальних послуг, що надаються для по-

долання або пом'якшення наслідків жорстокого ставлення до них, підтримки їхнього соціального статусу і повноцінної життєдіяльності та соціальної адаптації. Перелік низки профілактичних послуг конкретизується залежно від характеру насильницьких дій щодо дитини та нанесеної психологічної травми, а також від її віку, ступеня ускладненості ситуації, ризиків, що загрожують її погіршенню, і наявності особистісних ресурсів сім'ї та дитини [8].

Треба зазначити, що ще до кінця минулого століття не було визначено ні на законодавчому, ні на практико-методологічному рівні єдиної стратегії і механізмів профілактики, протидії та захисту жертв домашнього насильства. Питання протидії насильству в сім'ї регламентує вітчизняне законодавство, зокрема Конституція України; окремі положення нормативно-правового регулювання попередження і захисту неповнолітніх жертв домашнього насильства висвітлено у Законі України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” (2001), Законі України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” (2020), Законі України “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі”, Законі України “Про внесення змін до деяких законодавчих” (2009) та ін.

Ресурсами розвитку та вдосконалення соціально-профілактичної діяльності щодо попередження сімейного насильства над дітьми є: розвинена інфраструктура організацій – суб'єктів сімейної політики; матеріально-технічне та фінансове забезпечення процесу реалізації превентивних заходів; кадрове забезпечення процесів розробки і реалізації заходів; забезпечення науково-методичними рекомендаціями, які сприятимуть ефективній соціальній допомозі дітям у практиці роботи соціальних працівників, педагогів та психологів.

Водночас сьогодні констатуємо наявність низки труднощів, що перешкоджають реалізації продуктивної системи соціальної профілактики сімейного насильства. До таких передовсім належать відомча обмеженість та неузгодженість, відсутність єдиних підходів і методик до попередження насильства та подолання його наслідків для дітей; ігнорування та недооцінка профілактичної спрямованості системи освіти й соціальної роботи, що організовується з дітьми і підлітками; відсутність чітких законодавчих норм; недостатня сформованість навичок спілкування з жертвою насильства (у соціальних працівників, поліцейських тощо); відсутність ефективної реабілітаційної системи, висока бюрократизація сфери надання соціальних послуг.

Тому створення ефективної системи превенції цього суспільно небезпечного явища є важливим завданням на шляху зниження актуальності проблеми жорстокого ставлення до дітей у своїх сім'ях.

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Висновки. Таким чином, узагальнюючи перелік заходів щодо профілактики насильства над дітьми, можемо назвати такі основні її напрями:

– удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального захисту жертв сімейного насильства і дієвих механізмів правового врегулювання норм поведінки з дітьми, методів їх виховання та інструментів реагування на виявлені ознаки жорстоких дій;

– розвиток організаційно-управлінського забезпечення, у тому числі, міжвідомчої взаємодії, соціального партнерства з органами влади та вдосконалення системи установ, що опікуються профілактикою і реабілітацією дітей, які постраждали від сімейного насильства;

– вироблення об'єктивних критеріїв оцінки благополуччя сім'ї та ризиків жорстокого ставлення до своїх дітей;

– заходи щодо зміни суспільної свідомості стосовно неприпустимості жорстокого ставлення до дітей;

– забезпечення педагогічної та психологічної підготовки до шлюбу і народження дітей.

Очевидно, що проблема соціальної профілактики сімейного насильства над дітьми потребує подальшого наукового дослідження та розв'язання, зокрема актуальними залишаються формування нульової толерантності в суспільстві до будь-яких насильницьких дій батьків щодо дитини, вироблення механізмів реагування і координації зусиль органів освіти й соціального захисту для вчасного виявлення ризиків жорстокого поведінки з дітьми, подолання наслідків домашнього насильства та соціальної реабілітації його неповнолітніх жертв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / за заг. ред. Т.О. Перцевої та В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.

2. Багрий Я. Психоаналіз: навч. посіб. Київ: ДП "Вид. дім "Персонал", 2016. 138 с. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psihoanaliz.pdf> (дата звернення: 03.06.2023).

3. Бандурка І.О. Протидія насильству над дітьми в сім'ї. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. пр. Харків: ХНУВС, 2018. № 1 (18). 208 с. С. 89–101. URL: https://visnikkau.webnode.com.ua/_files/200001959-16a3f17a08/1-2018%20нов%20-.pdf (дата звернення: 23.05.2023).

4. Докукіна О.М. Соціально-педагогічні та соціокультурні фактори насильства у багатопокілній сім'ї. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. С. 228–234. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3014/1/Dokukina.pdf>

5. Дубровинська І.І., Кононенко Л.В. Соціальна профілактика жорстокого поведінки з дітьми із неблагополучних сімей: навч.-метод. посіб. Полтава: ПНПУ, 2018. 104 с.

6. Качмар О.В. Метафізика агресії: смисли та дуалістична природа. *Науковий вісник. Серія "Філософія"*. Харків: ХНПУ, 2016. Вип. 47 2016. С. 47–60. URL:

<https://core.ac.uk/download/pdf/229042374.pdf> (дата звернення: 02.06.2023).

7. Лапін Н.І. Емпірична соціологія в західній Європі: навчальний посібник. 2004. URL: <http://weblib.pp.ua/emil-dyurkgeym-sozdatel-obraztsa-teoreticheski.html> (дата звернення: 07.06.2023).

8. Лесько Н.В. Державна політика України у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій: адміністративно-правові проблеми формування та реалізації: монографія. Київ: В-во "Людила", 2017. 472 с.

9. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист МОН України від 18.05.2018 № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 23.05.2023).

10. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поведінки з дітьми: методичний посібник для освітян / Журавель Т.В. та ін.; за заг. ред. О.В. Безпалько. Київ: ТОВ "К.І.С.", 2010. 242 с.

11. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 5, ст. 35. Редакція від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.05.2023)

12. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л.В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.

13. Fromm E. *Anatomiya chelovecheskoy destruktivnosti: The Anatomy of Human Destructiveness*. New York: Holt Rinehart & Winston, 1973. 521 p.

REFERENCE

1. Aktualni problemy simeinoho nasylystva [Actual problems of family violence]. *Monograph* / by General ed. T.O. Perseva and V.V. Ogorenko. Dnipro, 188 p. [in Ukrainian].

2. Bagriy, Y. (2016). *Psychoanaliz* [Psychoanalysis]. *Teaching manual*. Kyiv, 138 p. [in Ukrainian].

3. Bandurka, I. (2018). *Protydiia nasylystvu nad ditmy v simi* [Combating violence against children in the family]. *Bulletin of the criminological association of Ukraine*. Kharkiv, No. 1 (18). 208 p., pp. 228–234. [in Ukrainian].

4. Dokukina, O.M. *Sotsialno-pedahohichni ta sotsiokulturni faktory nasylystva u bahatopokolinnii simi* [Socio-pedagogical and socio-cultural factors of violence in a multigenerational family]. *Theoretical and methodological problems of raising children and school youth: collection. of science works educational method manual*. pp. 228–234. Available at: <https://lib.iit.gov.ua/3014/1/Dokukina.pdf> [in Ukrainian].

5. Dubrovynska, I.I. & Kononenko, L.V. (2018). *Sotsialno-pedahohichni ta sotsiokulturni faktory nasylystva u bahatopokolinnii simi* [Social prevention of cruel treatment of children from disadvantaged families]. *Educational method manual*. Poltava, 104 p. [in Ukrainian].

6. Kachmar, O.V. (2016). *Metafizyka ahresiyi: smysly ta dualistychna pryroda* [Metaphysics of aggression: meanings and dualistic nature]. Kharkiv, pp. 47–60. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/229042374.pdf> [in Ukrainian].

7. Lapin, N.I. (2004). *Empyrychna sotsiolihiya v zakhidnyy Yevropi* [Empirical sociology in Western Europe. Educational guide]. Available at: <http://weblib.pp.ua/emil-dyurkgeym-sozdatel-obraztsa-teoreticheski.html> (Accessed 07 June 2023). [in Ukrainian].

8. Lesko, N.V. (2017). *Derzhavna polityka Ukrayiny u sferi zakhystu ditey vid nasylystva ta inshykh protypravnykh*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН МАЙБУТНІМ ФАРМАЦЕВТАМ

diy [State policy of Ukraine in the sphere of protection of children from violence and other illegal actions]. *Monograph*. Kyiv, 472 p. [in Ukrainian].

9. Metodichni rekomendatsiyi shchodo zapobihannya ta protydyi nasylstvu (2018). [Methodological recommendations for preventing and countering violence: letter of the Ministry of Education of Ukraine]. dated May 18, No. 1/11-5480. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> [in Ukrainian].

10. Poperedzhennya, vyyavlennya i podolannya vypadkiv nasylstva ta zhorstokoho povodzhennya z dit'my (2010). [Prevention, detection and overcoming of cases of violence and child abuse]: *methodological guide for educators* / Zhuravel T.V. and others; in general ed. O.V. Bezpalko. Kyiv: K.I.S. LLC, 242 p. [in Ukrainian].

11. Pro zapobihannya ta protydyi domashnomu nasylstvu (2020). [On preventing and countering domestic violence: Law of Ukraine]. *Law of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada (VVR)*, 2018, No. 5, Article 35. Editorial from 01.01.2020. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> [in Ukrainian].

12. Tlumachnyy slovnyk-minimum iz sotsialnoyi pedahohiky ta sotsialnoyi roboty [Explanatory dictionary-minimum of social pedagogy and social work]. (Ed.). L.V. Lokhvytska. Ternopil: Mandrivets, 2017. 232 p. [in Ukrainian].

13. Fromm, E. (1973). *Anatomiya chelovecheskoy destruktivnosti* [The Anatomy of Human Destructiveness]. New York: Holt Rinehart & Winston, 521 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.05.2023

УДК 378.147.091.214.18-027.557:615.5-051-021.142.3(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287913>

Ірина Мельничук, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН МАЙБУТНІМ ФАРМАЦЕВТАМ

У статті розглянуто окремі історичні аспекти становлення фармацевтичної освіти в Україні. Аргументовано актуальність використання міждисциплінарного підходу в системі викладання фахових дисциплін майбутнім фармацевтам. Уточнено сутність фармації, що визначає напрями професійної діяльності майбутніх фармацевтів. Розкрито сутність міждисциплінарного підходу і міждисциплінарності як засадничих понять дослідження. Виокремлено основні напрями реалізації міждисциплінарного підходу в професійній підготовці майбутніх фармацевтів у процесі вивчення фахових дисциплін.

Ключові слова: вища освіта; майбутні фармацевти; професійна підготовка; міждисциплінарний підхід; фахові дисципліни; хіміко-біологічні дисципліни.

Рис. 2. Літ. 8.

Iryna Melnychuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Higher Education Pedagogy and Social Sciences Department,
Ternopil Ivan Horbachevskiy National Medical University

INTERDISCIPLINARY APPROACH IN THE SYSTEM OF TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES TO FUTURE PHARMACISTS

The article deals with some historical aspects of formation of pharmaceutical education in Ukraine. The relevance of using an interdisciplinary approach in the system of teaching professional disciplines to future pharmacists has been argued. The essence of pharmacy, which determines the directions of professional activity of future pharmacists, has been clarified. The essences of the interdisciplinary approach and interdisciplinarity as the basic concepts of research have been revealed. The main directions of implementation of the interdisciplinary approach in vocational training of future pharmacists in the process of studying professional disciplines have been singled out: specification of a set of disciplines, in the process of studying of which it is advisable to implement an interdisciplinary approach; praxeological direction of the interdisciplinary approach in the professional training of future pharmacists; fundamentalization of vocational education based on interdisciplinarity; activation of students' analytical thinking based on a comparison of the content of the studied material from one discipline and its use in a new context of another course or purely in professional activity, which contributes to the integrity and integrated and complex perception of the essence of vocational training; the use of modern pedagogical technologies by lecturers, which contributes to the presentation of known educational material as an inseparable unity in new conditions and encourages students to be independent and creative.

It has been generalized that the organization of vocational training of future pharmacists is based on a comprehensive methodological and methodical provision of the educational process in the system of higher medical (pharmaceutical) education. In the implementation of the interdisciplinary approach in the process of studying professional disciplines by future pharmacists, it is necessary to take into account the readiness of lecturers to create an integrative environment of interdisciplinarity and the direction of students to realize the importance of studying professional disciplines (for example, chemical,